

skem načrtu: "Če hočemo, da bo dobro in uspešno urejeno, mora vsako človeško sožitje zmeraj imeti temeljno načelo, da je človek oseba; to se pravi, da je po naravi obdarjen z razumom in s prostovoljo; že samo po tem je nosilec pravic in dolžnosti, ki hkrati in neposredno izvirajo iz njegove narave. Prav zato so pa tudi kot vsesplošne in nedotakljive popolnoma neodtujljive. Če pa gledamo na dostojanstvo človeka v luči od Boga razodetih resnic, ga moramo postaviti samo še više, zakaj ljudje so odrešeni s krvjo Jezusa Kristusa ter so tako po milosti Božji otroci in prijatelji ter postavljeni za dediče večne slave." (Str. 282-283.) Najvidnejša zasluga Janeza XXIII. pa je, da je pripravil in sklical drugi vatikanski cerkveni zbor (1962-1965), prelomnico v cerkveni zgodovini, ki bi jo lahko na kratko označili kot sestop (svetosti), pristop (svetosti) k človeku.

Novega duha lahko začutimo že iz predgovora pastoralne konstitucije *Gaudium et spes* (*Veselite in upanje*), zaključnega dokumenta zbora, kjer beremo: "Gre za rešitev človeške osebe in pravilno zgraditev človeške družbe. V središču našega razpravljanja je torej človek, človek v svoji enoti in celoti, s telesom in dušo, s srcem in vestjo, z razumom in voljo." (Str. 321.) Da bi mogel "na vsakemu rodu prilagojen način odgovarjati na večno vpraševanje ljudi o smislu človekovega sedanjega in prihodnjega življenja", je koncil mnogo moči posvetil proučevanju svojega časa in iskanju božjih znamenj v njem. Splošna ugotovitev je naslednja: "Novi dobi dajejo pečat nagle spremembe, ki polagoma zajemajo ves svet" (str. 322). V svojem preiskovanju se je koncil dotaknil mnogih konkretnih vprašanj in podal odgovore, ki jih izrazito preveva duh strpnosti, sožitja in medsebojne odgovornosti. Ta pastoralna konstitucija še danes v veliki

meri določa stališča Cerkve do družbenih zadev.

V knjigi najdemo tudi dve okrožnici sedanjega papeža Janeza Pavla II. Gre za okrožnici *O skrbi za socialno vprašanje* in *Ob stoletnici*.

Naj po vsebinskem opisu knjigo še "tehnično" predstavim. Je prava študijska izdaja, saj vsebuje stvarno kazalo, pregledna kazala, seznane literature, komentarje, skratka vse, kar je potrebno za celovit in lahak dostop do vedenja o snovi. Knjiga vsebuje tudi slikovni material, tako da si po napornem branju lahko odpočijemo tudi s pogledom na podobe svetih očetov, tvorcev krščanskega družbenega nauka.

Aleš Primc

Jiddu Krishnamurti

PROBLEMI ŽIVLJENJA

Ljubljana, MK, 1994

163 str., cena: 2.347,80 SIT

Krishnamurti (1889-1985) je indijski filozof in psiholog. Njegova dela so posvečena človekovi osvoboditvi v smislu nenavezanoosti. Kot za nekatere zahodne filozofe tudi zanj lahko rečemo, da nas njegove besede prizadenejo le v sebičnem egu, ne pa tudi v duhovnem jazu. Pričujoče delo je namenjeno predvsem mladini kot neke vrste vodič za osebno izpopolnjevanje in samovzgojo v smislu kritike naše civilizacije in kulture skupaj z institucionalizirano vzgojo in izobraževanjem vred. Prav tako pa Krishnamurti zastavlja pereča vprašanja tudi odraslim, ki so že izgubili otroško radovednost in domnevno zakrneli v stereotipnih obrazcih. Avtorjevo izhodišče je, da naj vsakdo sam išče resnico in odgovore na življenjske probleme brez zunanje ali notranje prisile.

Glavna tema *Problemov življenja* je spoznanje samega sebe. Kako je možno to nalogo sploh razumeti? Krishnamurti odklanja pot samospoznanja prek posrednih izkušenj drugih (učiteljev, duhovnikov, knjig), ker so neposredne izkušnje nenadomestljive. Prevzemanje tujih izkušenj vodi posameznika v nove odvisnosti, posnemanje in zmedo. Večina žal čaka le na zunanje spodbude, hitro izgubi iniciativo in stagnira v povprečju in tako zaradi slabe ustvarjalnosti propada tudi družba.

Specifičnost Krishnamurtijevega opisa življenjske poti je v tem, da seže preko obstoječih ideologij, šolskega znanja in religij. Sledenje znanega ne more nadomestiti spoznanega. Krishnamurti ne ceni avtoritet, idej, prepričan, religij strahu, posrednih izkušenj, ker to razdvaja različne kulturne skupnosti. Smisel življenja vidi v svobodi in ustvarjalnosti. Večina pa reagira na spremembe s pasivnim prilagajanjem ali upiranjem. Glede na to ni jasno, ali si spremembe res želimo. Brez temeljite spremembe v sebi ne moremo postati celoviti, ampak ostanemo paralizirani, kakor so tudi naše misli. Res je tudi, da se celovitega človeka večina boji, ker je izven modelov. Brez intelligence, ki se ne da razviti s šolskim znanjem, ni mogoče razumeti in uvideti globine in širine življenja v njegovi celovitosti. Za uvid v celoto je potrebna inteligenca, ki se razvije sama kot posledica umirjenosti. Vzgoja bi morala pomagati pri osvobajanju posameznika in razvijati inteligenco za razumevanje sveta in sebe. Seveda pa je kakršenkoli napredek v samospoznanju možen le na osnovi iskrene teženje.

Ni lahko spoznati samega sebe, ker to preprečuje strah in ujetost v družbene norme ter kulturne obrazce reagiranja. To Krishnamurtijevo diagnozo je mogoče primerjati s Platonovo prisposodbo o votlini, ki jo opisuje v Državi. Tudi

za Platonove "sužnje" je potreben pogum za doseg višjih ciljev. Le nekateri dosežejo končno stopnjo spoznanja, vendar tudi ti niso izven življenjske nevarnosti. Tako za Platona kot za Krishnamurtija je svoboda onkraj danega čutnega sveta. Spoznanji sveta in sebe potekata vzporedno. V predpostavkah, da ideje niso resnica, da končne kontrolne točke, ki vse obvladuje, ni in da smo v spoznavanju samih sebe glede na odprtost za neskončno morje izkušenj vedno na začetku, je Krishnamurti sokratik oz. gnostik. Delno je podoben tudi psihologom "kontrolne teorije" (Glasser, Good, P. Russel) po nasvetih posamezniku, da stopijo na samostojno pot, delno pa se od njih razlikuje, ker ne priznava izbire in discipline. Ugotavlja pa, da tudi notranja samozaščita včasih odpove.

Za Krishnamurtija je glavni življenjski problem strah, vendar ne toliko odkriti strah kot prikriti. Strah je globlji in širši pojav v našem življenju, kot si to običajno mislimo. Strah nas je vsake (nezaželene) spremembe, izgube znanega in poti v neznano (poznamo že celo psihologijo upiranja spremembam), spoznanja samega sebe, celo ljubezni in dobrote.

Postopno zbiranje izkušenj o sebi še ne pomeni samospoznavanja. Stalna pozornost nas napravi občutljive za vse, kar je "sedaj in tukaj". Tega stališča ne zastopajo le budistični avtorji, ampak tudi Peter Russell v delu *Sedaj*, ko razlikuje med izkustvenim in neizkustvenim jazom ter med zunanjo in notranjo stranjo evolucije. Tudi Krishnamurti razlikuje med dvema vrstama zavesti, vendar se bolj ukvarja z notranjo revolucijo kot z zunanjimi reformami. Meni, da je edina prava revolucija intra-interpersonalna. Metoda samospoznanja ni izbirna, je pa selektivna v smislu odpustitve negativnih duševnih pojavov/vplivov v njihovem nastanku. Njihov izvor je v sebičnem jazu/zavesti s stra-

hom, nasiljem, ambicioznostjo-ponosom.

Krishnamurti vendarle verjame v moč vzgoje zavesti. Če se hočemo osvoboditi vplivov, ki nas pogojujejo (zmotijo, zmedejo, omejujejo, vežejo), se jih namreč najprej zavedamo v smislu spoznanja mehanizmov zavesti. Vsaka razumska primerjava, identifikacija in samoanaliza vodi v še večjo odtujenost. Misli so že rezultat želja, te pa so rezultat delnih zaznav. Želje nastajajo že zato, ker naše sposobnosti ne morejo ostati neusmerjene. Misli niso dober vodič željam. Svoboda misli za Krishnamurtija ne obstaja, ker je misel odziv spomina, znanja, izkušenj in asociacij ob dogodku. Analiza pokaže, da nasilje izvira iz strahu, strah pa iz občutka ogroženosti.

Strah opazujemo v celoti, če živimo z njim s tiho-občutljivo zavestjo, ne da bi ga secirali na delce, ga spominsko reducirali na pretekle izkušnje ali ga postopno odpravljali po njegovih dejavnikih. Odpraviti razliko med opazovalcem in opazovanim pomeni odpraviti sebe (sebični jaz) kot postavino strahu, nasilja, (užaljene-ga) ponosa. Večina je prepričana, da ima vsak strah zunanji izvor. Zato so tudi akcije pogosto (napačno) usmerjene navzven namesto navznoter. Enako kot strah odpravimo tudi nasilje, ki je v zavračanju, ubijanju, samoizolaciji, ostrih besedah, ubogljivosti iz strahu, ravnodušnosti (apatiji). Nasilje je možno razumeti šele z vidika celotnega človeštva. To pa pomeni sprejeti tudi svojo samoto, nepripadnost določeni družbi in pripadnost človeštvu. Negativnih vplivov niti ne obsojamo niti ne opravičujemo.

Krishnamurti sicer ve, da človek organizacijsko pripada določeni državi, religiji, partiji ali drugemu delnemu sistemu (ker ne verjame kot Marx v odmiranje institucij), vendar pa ne bi smel (p)ostati od teh institucij psiho-

loško odvisen. Psihološka nena-vezanost pomeni dominacijo duhovnega jaza nad empiričnim, ki je v nenehni interakciji z zunanjim svetom. Krishnamurti tudi ve, da osvobajanje od iluzij zlahka vodi v nove iluzije, zato resnici ne sledi, ampak jo le spoznava, tudi če gre za nenasilje (*ahimsa* v Gandijevem primeru). Večina ne more ostati nenasilna za ceno popolnega nasilja drugih nad njimi, ker to pomeni, da se posameznik pusti tudi ubiti.

Glavni problem je, kako se izogniti strahu. Po avtorju sta vera in znanje premalo, ker sta ujeta v spono tradicije, ki onemogoča zavesti hitro prilagajanje, poglobljanje pozornosti in jasnosti. Avtor ne sprejema vere kot zunanje avtoritete in varnosti, sprejema in presega jo v izvornem smislu iskanja poglobljanja resnice ljubezni, skupnosti, enega. Pri tem ne privilegira nobene svetovne religije, kar pomeni, da pot pozornosti ni vezana zgolj na budizem (glej npr. *Zavedanje* Anthonyja De Mella) ali na kako drugo religijo, ki je en del nasprotja konfliktnega sveta.

Strahu se ne moremo znebiti direktno, ampak preko opazovanja želja in drugih psihičnih pojavov. Bistvo želje je nasprotovanje, ker je želja vezana na odnos med užitek in razočaranjem. Želje nastanejo s prijetnimi občutki in simboli v smislu "imeti predmet". Želje so pohlepne, posesivne. Besede so simboli, ki prinašajo takšne ali drugačne občutke, ti pa ideje, misli in dejanja. Resnica pa ni želja, simbol ali občutek, ampak je v odnosih, ki so vedno novi, vendar so zrcalo nas samih. Kadar smo "ujetniki" rutine, ne moremo doživeti nič novega. Racionalna kultura nas prikrajšuje za globoka doživetja. Če delamo to, kar bi radi, iz tega črpamo življenjsko moč, tudi če je delo še tako nepriznано.

Ko se borimo za realizacijo svojih ciljev, se borimo za to, kar nismo zaradi gesla "več in bolje",

ker smo omejeni z ovirami. Te izginejo le, če smo pozorni, tako da znamo "prisluhniti in videti". Krishnamurti veliko razpravlja o ljubezni, ki jo pogosto napačno razumemo, ker je ne povezujemo s svobodo. Ljubezen pomeni notranje in zunanje očiščenje, ki se rodi, ko zavest razume probleme sveta, ki jih je sama ustvarila s projekcijo strahu nazven.

Avtor navdušuje mladino za celostno, nenaporno, svobodno bivanje, ki omogoča tudi večjo ustvarjalnost dejavnosti brez razsipavanja energije za ideje in akcije. Vsako posnemanje drugih in vzemanje za družbeni položaj je delna aktivnost, ki je razcepljena med tem, kar je, in tem, kar naj bi bilo. Mladina vrednote preprosto živi brez boja in nasilja. Ne boji se praznine zavesti. Kritičnosti do ustanov odraslih ne kaže v obtoževanju in samo-obtoževanju, ampak v nezadovoljstvu kot veselju do ustvarjanja. Psihologi neumorno ponavljajo, da starši in šola ne bi smeli otroka in mladostnika zastraševati in mu vzbuhati slabe vesti, vendar pa pozabljajo povedati, za kakšno ceno so se ali se niso tudi sami pripravljene odpovedati strahovom. Vzgoja vzgojitelja v smislu osvobajanja od priročnih (po Heideggerju *zuhandene*) strahov in skrbi ni dejavna brez (naj se sliši še tako rousseaujevsko paradoksalno) opustitve normativnih okvirov družbe dela in storilnostne šole z dominantnim idealom dobrega strokovnjaka po modelu "postati nekaj ali dobiti nekaj".

Večina odraslih želi mladino kontrolirati. Znotraj svojega kulturnega modela išče le zadovoljstvo, ki bi prineslo srečo. Ne išče iskrenosti, zbranosti, predanosti in pozornosti, ker težko točno definira svoje cilje. Krishnamurti zanika, da nam trud prinaša srečo, ker izvira iz jaza. Srečen človek vidi resnično stanje in razume in v celoti sprejme vse, kar je. Trud je vedno konflikt, boj. Krishnamurti

tematizira trud podobno kot boj zgolj negativno kot "beg od tega, kar res je". Cilj je popolna, brezpogojna odprtost na vseh ravneh.

Brez brezpogojne ravni ni možna "revolucija od znotraj". Krishnamurti vidi kot alternativo ustvarjalnosti obstoj statične družbe z vedno istimi napakami oz. slabimi navadami. Ljudje se ne bi smeli reducirati na ponavljajoče stroje. Resnice ni brez neposrednega izkustva. Nihče je ne more zagotoviti z avtoriteto, katere bistvo je posnemanje in podrejanje. Resnica je razumevanje celovitosti življenja in ne ideja, znanje ali mišljenje. Sreča je le posledica resnice.

Krishnamurti sicer priznava pomen znanja, ker brez njega ne bi mogli opravljati poklica, vendar znanja in vzgoje ne omejuje le na poklic. Koristno znanje deluje nasprotujoče kot proces želje. Zanj je znanje nekaj, česar se ne da ovreči ali nadalje metodično reducirati. Znanje je razlaga tega, kar je bilo umu predloženo kot problem ali naloga zaradi radovednosti. Znanje prinaša tudi avtoriteto, tehtnost, pomembnost, dostojanstvo, občutek vitalnosti itd. Slabost znanja je v tem, da nas razdvaja, če ne vsebuje ljubezni.

Znanje ima ambivalentno vlogo zadajanja bolečine in obvarovanja pred njo. Živeti brez strahu pomeni živeti brez modelov, ki nas priklenejo na določen način bivanja. Če jih hočemo preseči, opustimo najprej miselne omejitve, ne delujemo in ne izbiramo. Če vidimo jasno, kaj smo, tega, kar razumemo, ni več problem sprejeti. Problemi nastanejo, kadar ne vidimo jasno. Ko postanemo preprosti, postanemo občutljivi, stvari hitro zaznavamo in sprejemamo. Zato je potrebno razumeti svoje zavore, navezanosti in strahove, od katerih skušamo največkrat pobegniti z identifikacijo z določeno skupino. Svoje probleme rešujemo le z neposredno izkušnjo ter jih na novo raziščemo v smeri nedejavne dejavnosti in brezželjnosti želje.

Da gre za ta arhaični princip uravnoveženja in identifikacije z enim, je razvidno iz avtorjevih stališč, po katerih je samospoznanje spoznanje našega odnosa do sveta. Ta odnos je v odzivanju zavesti na dražljaje, ki sprožijo različne "napadalno-obrambne procese". Tako pridobivamo znanje o odnosih, v katerih dominirajo napačna pričakovanja zaradi različnih želja.

Krishnamurtijev radikalizem pomeni neimenovano negativno dialektiko do dosežkov obstoječe kulture. Cilji, ki so vezani predvsem na moč, uspeh, ugled, položaj, povezujejo negativno asociativno s posnemanjem, trdom, strahom, zavistjo, lažnim spoštovanjem drugega in mišljenjem kot omejevalnim, kolektivnim in izolacijskim procesom, ki ne reši nobenega problema, ker jih s svojo naravo šele producira. Tako je tudi s samoizpolnitvijo, ki jo želimo zaradi zavesti o lastni nepomembnosti in negotovosti. Čedalje težje je biti ustvarjalen, ker se posameznik s starostjo iskanja resnice čedalje bolj boji, človeštvo pa tudi ne sme tvegati, da bi doseglo vse, za kar je sposobno. Revolucija od znotraj je za Krishnamurtija edini pogoj vitalnosti družbe, ker je pot iz razdvojenosti zahodne kulture. Bralec sam pa mora presoditi, ali je Krishnamurtijevo razlikovanje "zrna od plev" zanj sprejemljivo.

Dr. Bogomir Novak